

ARAP BAHARI'NIN KADINLARA ETKİSİ

Yrd. Doç. Dr. Senem Ertan

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, senem.ertan@asbu.edu.tr

Rojda Dikme

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, h.rojdadikme@hotmail.com

ÖZET

2011 yılında Tunus'ta başlayan ve Mısır, Libya ve Suriye başta olmak üzere tüm Arap Dünyasında bir ayaklanmaya yol açan Arap Baharı, başlangıçta bir demokrasi hareketi olarak başlamış olmasına rağmen birçok ülkede hala süregelen sivil savaşlara, iç huzursuzluklara ve silahlı çatışmalara yol açmıştır. Demokrasi arayışı olarak nitelendirilen bu hareketlerin mahiyeti ve amacına ulaşip ulaşamadığı literatürde bolca tartışılan bir konu olmasına rağmen kadının bu hareketteki yeri ve bu hareketlerden nasıl etkilendiği akademik literatürde hala yeterince incelenmemiştir. Bölgede sosyo-kültürel ve ekonomik dinamiklerde hızlı değişikliklere sebep olan bu eylemler süresince kadınlar meydanlarda aktif bir şekilde yer aldılar ve sürecin çıktılarını etkilemek için de özellikle Tunus ve Mısır gibi ülkelerde büyük çaba sarf ettiler. Bu demokratikleşme hareketi kadınlar için de büyük bir fırsat haline geldi ve kadınlar da erkeklerle birlikte meydanlarda protestolara katıldılar. Fakat medya yansımaları kadınların bu hareketten talep ettiklerini pek bulamadıklarına işaret etmektedir. Bu araştırma bu konuyu sistematik bir şekilde inceleyecektir. Bu araştırma bu harekette temel olarak anayasal hak talepleri, siyasi temsil hakkı, hayat standartlarının iyileşmesi gibi taleplerle yola çıkan kadınların taleplerine ulaşip ulaşamadığını sorgulayacaktır. Özetle bu çalışmada Arap Baharı'nın etkilendiği ülkelerdeki kadınların protestolardaki rolü, ana talepleri ve bunların nasıl sonuçlandığı konuları incelenecektir. Bu bağlamda bu araştırmanın ana hedefi, Arap Baharı sürecinde kadınların talep ettiği haklar ile yeni hükümetler tarafından arz edilen haklar arasındaki dengesizlikleri ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Kadın hakları, feminist hareketler

1. Giriş

Arap Baharı neoliberal ekonomik politikaların uygulanması sonucunda küresel ekonomik krizin yaşandığı bir ortamda ortaya çıkmıştır. Böyle bir ortamda özgürlük, demokrasi, eşitlik gibi söylemler ile işsizlik ve yolsuzluğa karşı başlayan bu toplumsal hareket coğrafi yayılma teorisinin savını doğrulayacak şekilde ülkeden ülkeye atlayarak yayılmış ve birçok Arap ülkesini etkilemiştir. Bu toplumsal hareketler her ülkede farklı şiddette ve büyüklükte olmuştur ve ülke yönetimlerinin reaksiyonları da farklı şiddette olmuştur. Arap Baharı olarak adlandırılan 2011 yılından başlayarak etkisi günümüzde de devam eden protestoların yaşandığı Arap ülkelerindeki insan hakları, ekonomik haklar, sosyal haklar gibi birçok farklı perspektiften incelendiğinde bu sürecin bir ilkbahar mı yoksa sonbahar mı olduğu konusu literatür tarafından hala sorgulanmaktadır. Süregelen diktatörlüklerden bunalan halkların; demokratik haklarıyla yola çıktığı işçi, öğrenci, kadın, erkek her gruptan insanın katkı sağladığı bu süreç, gerek Ortadoğu siyasetini gerekse dünya siyasetini sarsıcı şekilde etkilemiştir.

Arap Baharından sonra siyasal İslam'ın artmaya başlaması kadın haklarının akıbetini ve bölgedeki feminist hareketlerin etkinliğinin hangi noktalara geleceği konusunda kaygılara sebep olmaktadır. Bunun yanında tarihte gözlemlenen İran devrimini de içeren birçok devrim ve Doğu Avrupa'yı da içeren birçok demokratikleşme örneğinde, kadınlar olumsuz bir şekilde etkilenmiş ve edinilmiş haklarını da kaybetmişlerdir. Kadınlar Arap Baharı'nda da toplumsal hareketlerde aktif bir şekilde yer almıştır ve erkeklerle birlikte daha şeffaf ve demokratik bir rejim için mücadele ettiler. Fakat Arap Baharı sonrasında Mısır, Yemen ve Libya gibi ülkelerde gerçekleştirilen kurumsal düzenlemeler sırasında kadınlar müzakerelerin dışarısında bırakılmıştır. Tunus'ta ise Mağrip bölgesinin en tanınmış feminist akademisyeni olan Lilia Labidi kabineye dâhil edilmiş ve kadınlar için ilerici politikaların benimsenmesi için bir temel oluşturulmuştur (Esfandiari, 2012). Bu araştırma Arap Baharı sürecinden bölgedeki ülkelerdeki kadın haklarının nasıl etkilendiğini ve kadınların taleplerinin Arap Baharı öncesi ve sonrasında ne gibi değişikliklere yol açtığını inceleyecektir. Bunun yanında Arap Baharı sürecinde de kadınların protestolara katılma şekilleri ve etki düzeyleri incelenerek ülkeler arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya koyulacaktır.

Bu makale bir demokratikleşme hareketi olarak ortaya çıkan bu geniş çaplı toplumsal hareketin bölgedeki kadınları nasıl etkilediğini sorgulayacaktır. Bu bağlamda Arap Baharı'ndan etkilenen 13 Arap ülkesindeki demokratikleşme ve kadın haklarındaki gelişmeler karma yöntem tasarımı kullanılarak incelenecektir. Bu araştırma Arap Baharı'nın etkilerine göre ülkeleri 4 gruba ayırmıştır. Bu gruplar; 1) Devrim ülkeleri 2) Kurumsal reform ülkeleri 3) Protesto ülkeleri ve 4) İç savaş ülkeleridir. Araştırmanın analizleri ilk aşamada nicel grup analizleri, ikinci aşamada ise her gruptan bir ülkenin seçtiği örnek olay incelemesi olarak nitel bir şekilde yapılacaktır. Karma yöntem bu araştırmayı literatürdeki Arap Baharı'nı inceleyen diğer çalışmalardan farklılaştırmakta ve daha fazla ülkenin sistematik bir şekilde incelenmesine olanak sağlamaktadır.

2. Araştırmanın Teorik Temelleri

Arap Baharı'nın yaşanması literatürde özellikle 3 konunun çalışılmasını yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Öncelikle nüfusunun çoğunluğunun Müslüman olduğu ülkelerde demokrasi ve din arasındaki ilişki, ikinci olarak otoriter ve demokratik elementlerin birleştiği hibrid rejimlerin karakteri ve üçüncü olarak da sultanlık sisteminin doğası ve bunun demokrasiye geçişteki etkisidir (Stepan ve Linz, 2013). Bunun yanında Arap Baharı'na feminist bakış açısı getiren literatür henüz kısıtlı sayıda olsa da çoğunlukla kadının toplumsal hareketlerdeki yeri ve siyasi temsil konusunu irdelemiştir.

Arap Baharı bir demokratikleşme hareketi olarak doğduğu için bu araştırma temel olarak demokratik dönüşümler ve kadın hareketlerinin bu dönüşümdeki yeri konusunda yazılmış literatürden faydalanmıştır. Viterna ve Fallon (2008) demokratikleşme hareketlerinin kadın haklarını geliştireceğini savunan sağlam teorik sebepler olduğunu söylemiştir. İlk olarak demokrasiye geçiş erkeklerle olduğu kadar kadınlara da yeni siyasi katılım hakları sağlamaktadır. İkinci olarak aktivistler yeni devlet kurumlarının ve politikalarının oluşturulduğu bu sürece katılma ve katkı sağlama imkânına sahip olabileceklerdir. Üçüncü olarak ise feminist hareketler çoğunlukla kadın hareketlerinden doğmaktadır ve demokrasi hareketleri de çoğunlukla kadın aktivistlerin katılımıyla olmaktadır. Bu bakımdan özellikle geçiş dönemlerinde feminist aktivizminin yüksek seviyede olması beklenmektedir (Viterna ve Fallon, 2008). Arjantin, Şili, Güney Afrika, Filipinler ve Kuzey İrlanda örnekleri kadınların demokratikleşme hareketlerinde etkin bir şekilde yer aldığı ve demokrasi kültürünün oluşturulmasında başarılı sonuçlara ulaştırmışlardır (Moghadam, 2013).

Fakat bu tezlerle çelişir şekilde, bir çok vaka analizi ve ampirik çalışmalar kadınların aktif olarak demokratikleşme hareketlerinde yer almasının, kadınların siyasetin işleyişine ve politikaların yapılmasına olan etkisinin çok sınırlı kaldığını göstermiştir. Örneğin, Doğu Avrupa'daki demokratikleşme hareketi kadınların siyasetteki temsilini büyük oranlarda düşürmüş, kadın kotaları kaldırılmış, annelik, çocuk bakımı ve kürtaj gibi üremeye ilgili haklarında da gerilemelere yol açmıştır (Viterna ve Fallon, 2008; Moghadam, 2013; Roman, 2001; Haney, 1994). Demokratikleşme hareketlerinin kadın haklarının ve özgürlüklerinin kısıtlanmasıyla sonuçlanmasına literatürde erkek demokrasisi teriminin girmesinde ilham kaynağı olmuştur (Anna Temkina and Elena Zdravomyslova, 2003; Moghadam, 2013; Heinen 1992; Watson, 1993). Arap Baharı sürecinde kadınların toplumsal hareketlerdeki yerini inceleyen literatür de kadının birçok ülkedeki toplumsal harekette aktif olarak yer almasına rağmen protestolar bittikten sonraki süreçte muhalifler ve rejim arasındaki müzakerelere dahil edilmediğini ve siyasi haklarının sınırlandırıldığı tezini savunmaktadır (Esfandiari, 2012; Al Ali, 2012; Karakir ve Aknur, 2015).

3. Araştırmanın Analitik Çerçevesi

Bu araştırmada Arap Baharı'na katılan ülkeler 4 grupta incelenecektir. Bu bağlamda Arap Baharı'nın ülkelerde 4 farklı sonucu doğurduğunu görmekteyiz. İlk grup ülkelerde halk hareketleri köklü değişikliklere yol açtığı için *devrim ülkeleri* olarak nitelendirilmiştir. Tunus, Mısır, Libya ve Yemen'i içeren bu ülkelerde mevcut liderler devrilmiş ve yerine farklı yönetimler gelmiştir. İkinci grup ülkelerde tam olarak bir devrimin yaşandığı söylenememekle birlikte toplumsal hareket anayasal değişikliklere yol açmıştır. Bu sebeple bu Fas, Ürdün ve Cezayir'i içeren bu kategoriye *kurumsal reform ülkeleri* ismi verilmiştir. Üçüncü olarak halk hareketlerinin sadece protesto seviyesinde kaldığı ve mevcut rejimler tarafından hareketlerin büyümesine izin verilmediğini görmekteyiz. Irak, Suudi Arabistan, Bahreyn, Kuveyt ve Umman kapsayan bu kategorideki ülkelere bu yüzden protesto ülkeleri denilmiştir. Son olarak da sadece Suriye'nin Arap Baharı'ndan sonraki mevcut durumu incelendiğinde toplumsal hareketin bir iç savaşla sonuçlanmış olduğu görülmektedir. Bu nedenle tipolojinin son kategorisine iç savaş ülkeleri denilmiştir.

Tablo 1: Karşılaştırma Tipolojisi ve Ülkelerin Dağılımı

Arap Baharının Sonuçları Tipolojisi	Ülkeler
1. Devrim ülkeleri	Tunus, Mısır, Libya, Yemen
2. Kurumsal reform ülkeleri	Fas, Cezayir, Ürdün
3. Protesto ülkeleri	Irak, Suudi Arabistan, Bahreyn, Kuveyt, Umman
4. İç savaş ülkeleri	Suriye

Bu tipoloji bu araştırmada daha fazla ülkenin analizinin yapılmasına olanak sağlaması bakımından önem arz etmektedir. Arap Baharı sürecinde demokrasi çıktılarının ve toplumsal hareketlerin sonuçlarının benzer olduğu ülkelerde kadın hareketinin Arap Baharından önce, Arap Baharı süresince ve Arap Baharı'ndan sonra nasıl etkilerinin bulunduğu ve genel konjonktürden nasıl etkilendiği konusunun incelenmesinde kolaylık sağlayacaktır. Bu bağlamda kadın haklarının ve kadının sosyal, ekonomik ve siyasi statüsünün Arap Baharından nasıl etkilendiği konusunu da mevcut literatürde odaklanılandan fazla ülke için değerlendirme fırsatı sağlayacaktır.

Araştırmanın analizleri Viterna ve Fallon'un karşılaştırma çerçevesinden esinlenerek kurgulanmış 3 temel nokta üzerinden yapılacaktır. Her bir ülke grubunda Arap Baharı öncesi, süresi ve sonrasında kadın hakları ve kadın hareketinin durumu, rejimin ve siyasi partilerin genel durumu ve kadına bakışı ve uluslararası etkenlerin olumlu ya da olumsuz etkileri incelenecektir.

4. Bölgeye Genel Bir Bakış: Demokratikleşme Hareketi ve Kadın Hareketi

Kronolojik olarak baktığımızda 18 Aralık 2010 yılında Tunus'ta Muhammed Buazizi'nin kendini yakmasıyla başlayan ve sırasıyla Lübnan, Mısır, Yemen, Bahreyn, Libya, Ürdün, Irak ve Suriye'ye yayılan bu gösterilerin temelinde uzun süreli yönetimler vardı. Protestolara katılan her bir vatandaşın kendince talepleri vardı. Örneğin kadın/erkek işçiler alanlara iktisadi sebeplerden geliyorlardı. Dünya Bankası 2010 yılı gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) tablosuna baktığımızda tarım sektörünün, gelişmiş ülkelere oranla daha çok yer kapladığını görmekteyiz. Tarım sektöründe verimliliğin diğer sektörlerle göre daha düşük oluşu, bu sektörde çalışanların gelirlerinin de daha düşük olmasına neden olmaktadır. Geniş halk kitlelerinin bu sektörde yaşadıkları dikkate alındığında, bu durum karşımıza yaygın yoksulluk ve toplumsal gelir dağılımında büyük dengesizlik olarak çıkmaktadır. (Öztürkler, 2014:6)

Başlı başına ekonomik sebeplerden değil; halk, güvenlik nedenlerinden ötürü kendilerini rahat hissetmedikleri baskıcı bir rejimle yaşamayı reddediyordu. Uzun süredir varlığını koruyan ve diktatörlere dönüşen yöneticilerin iktidarı, gerekli iktisadi kaynakların mevcut olmasına rağmen düşük ücretle zor şartlarda yaşamak zorunda kalan halk ve bu düzende kendi vatandaşlığını, kendi özgürlüğünü kanıtlamaya çalışan kadınlar aslında halkın bu protestoları başlatması için bazı sebeplerdi. Küreselleşen dünya düzeninde bilginin akışının kolaylaşması, bölge halklarının demokrasi sorunlarını ve ekonomik sorunlarının farkındalığını arttırdı. Bu farkındalık sosyal, ekonomik ve politik haklarını elde edebilmek için mücadeleye girilmesi ihtiyacını doğurdu. Bu sebeplerle başlayan Arap Baharının ifade ettiği bu büyük değişimler sadece devlet açısından değil; kadın, çocuk, erkek herkes için çok fazla şey ifade ediyordu.

Alanlarda protestoya çıkan her bir vatandaşın aslında temsil ettiği birden fazla kimlik vardı. Meselâ, kadınlar alanlarda hem işçi kimlikleri hem kadın kimlikleriyle vardı. İşçi olarak erkeklerden daha düşük ücretlere çalıştırılan kadınların emeği burada zaten sömürülürken buna ilâve olarak erkek egemen sistemin içinde evinde, toplumda, sokakta yürürken ayrımcı davranışlara maruz kalıyordu. Kahire Amerikan Üniversitesi'nde ders veren aynı zaman Demokrasi İçin Kadınlar grubunun bir üyesi olan Rabab El-Mahdi, bir röportajında Mısır'daki kadın hareketi için şu yorumda bulunmuştur: "Bence devrim, kadınların mücadelelerinde hangi noktaları öne çıkarmaları gerektiğini daha net bir şekilde tanımlamalarına yardımcı oldu. Ayrıca, hem kadın hem Mısırlı olarak birlikte mücadele edebilmelerinin yolunu açtı. Hem işçi hem kadın, hem anne hem aktivist gibi ikili kimliklerin oluşabilmesinin önünü açtı. Bence bu feminizmin ve kadın hareketlerinin ne olduğunu yeniden

tanımladı. Kadın hareketlerinin diyorum, çünkü bence bu devrimden sonra birçok farklı kadın hareketi ortaya çıkacak. Bence tüm bu hareketler yeniden tarif ediliyor” (Altuğ, 2012).

Ortadoğulu kadınların ülkelerinde ortaya koyduğu savaş batılı feminizmden çok farklı olarak mücadele etmektedir. Ortadoğu’da yaşananlar, ideolojik olarak ele alınan feminizmden çok daha farklıydı. Çünkü öncelikli ihtiyaçları, topluma ve kadın haklarına bakış açıları bu ideolojiden çok ayrıydı. Arap Dünyasındaki kadın hareketi batı tarafından sınıflandırılabilir klasik bir feminizmden ziyade İslamiyet’in topluma yansımaları ile değişen sosyo-kültürel dinamiklerin etkisiyle Arap Dünyasını, Batılı toplumlardan keskin çizgilerle ayırıyordu. Ataerkil bir düzenin içinde yaşam mücadelesi veren kadınlar, protestolarda aktif bir şekilde yer almasına rağmen yeni gelen iktidarların aslı ihtiyaçlarının, kadın haklarından ziyade daha mühim konular olduğunu iddia etmeleri aslında kadınların mücadelede talep ettiklerini tam olarak karşılanmadığının bir kanıtı olabilir.

20. yüzyıl sonrasında kurulan modern ulus devletler, toplumun yarısını oluşturan kadınlar için çözüm yolu olarak devlet feminizmini buldular. Aslında bu çözüm yolu bir nebze de olsa kadınların yaşam alanlarını girişini kontrollü bir hale getirmek içindi. Liderlerin eşleri ile birlikte kendi belirledikleri çerçevelerde kadın haklarını tanıdılar. Soğuk Savaş sonrası dönemden sonra Ortadoğu’da devlet feminizmden çıkarak STK’laşmış kadın hareketine doğru bir geçiş yaşandı. Devlet feminizminde, yasama ve yürütme mekanizmaları ile kadın hakları ve cinsiyet eşitliği arasındaki dengeyi kendi ayarlar. Bu bağlamda, devlete karşı feminist bir hareket ve ya feminist bir eylem yapmanın gerek olmadığını çünkü devletin önceliklerinden birinin bu konu olduğu düşünülmektedir (Mhadhbi, 2012: 2).

Bireysel bir protestonun, kitleleri harekete geçirecek kadar büyük, kolektif gösterilere dönüşmesindeki etken ülkelerin birbirlerine birçok farklı yönüyle benzerlik göstermesiydi. Bu gösterilerle birlikte toplumun her kesiminden insan hakları, demokrasi, eşitlik naraları duyulmaya başlandı. Fakat Tablo 2’de görüleceği gibi rejimlerin bu taleplere cevap verme düzeyleri ve şekilleri büyük farklılıklar göstermekteydi. Kadın hakları söz konusu olduğunda ise halkın bakış açısı ve ülkelerin kat ettiği ilerlemeler birbirlerinden çok farklı olmakla beraber uluslararası baskılarla da birleşince çoğunlukla olumlu yönde ilerlemiştir. Ortadoğu ülkelerindeki kadın haklarını teorik olarak incelediğimizde; birçok ülkenin anayasasında eşitlik hakkında maddeler var. Buna ek olarak; uluslararası düzende öneme sahip bir sözleşme olan Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi’ni (CEDAW – Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women) imzalamışlardır. Lâkin Şeriat Hukukunun anayasadan daha üstün olması ve CEDAW’ın bazı maddelerine çekince koymaları kadın haklarının teorik ve pratikliğinin farklı sonuçlar doğurmasına sebep olmuştur.

Tablo 2: Arap Baharı Öncesi ve Sonrası Demokrasi ve Kadın Hakları Göstergeleri

Arap Baharı Tipolojisi	Ülkeler	Freedom House		Dünya Ekonomik Forumu	
		Dünya Özgürlük Endeksi		Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi	
		1:en özgür 21*: en az özgür		0,00: eşitsizlik 1,00: eşitlik	
		2010	2016	2010	2015
Devrim Ülkeleri	Mısır	16,5	16,5	0,590	0,599
	Tunus	18	6	0,627	0,634
	Yemen	16,5	19,5	0,460	0,484
	Libya	21	18	-	-
Kurumsal Reform Ülkeleri	Fas	13,5	13,5	0,577	0,593
	Cezayir	16,5	16,5	0,605	0,632
	Ürdün	16,5	16,5	0,605	0,593
Protesto ülkeleri	Umman	16,5	16,5	0,595	0,604
	Suudi Arabistan	19,5	21	0,571	0,605
	Bahreyn	16,5	19,5	0,622	0,644
	Kuveyt	12	15	0,632	0,646
	Irak	16,5	16,5	-	-
İç Savaş	Suriye	19,5	21	0,593	0,568

*:21 skoru Freedomhouse Özgürlük Endeksinin 3 ölçütünün toplanması ile bulunmuştur. Bu 3 gösterge 7li ölçütten oluşan 1) politik haklar 2) sivil haklar ve 3)özgürlük oranı skorlarıdır.

Arap Baharı öncesinde ve sonrasında demokrasi göstergelerine bakıldığı zaman, Tunus'un 5 yıl içerisinde çok büyük bir aşama kat ederek otoriter bir rejimden demokratik bir rejime geçiş yaptığını söyleyebiliyoruz. Libya da demokrasi skoru 3 puan artarak 21'den 18'e çıkmıştır. Bu gelişme küçük olsa da Libya'daki demokratikleşme hareketinin bazı göstergelerde iyileşmeye yol açtığını göstermektedir. Fakat buna rağmen Libya hala özgür olmayan ülke kategorisinde yer almaktadır. Tablo 2'de görüldüğü gibi, Fas, Mısır, Cezayir, Umman, Ürdün ve Irak'ın demokrasi skorlarında 2010 ve 2016 yılları arasında herhangi bir fark yoktur. Bu ülkeler Arap Baharı demokratikleşme hareketinin başarıya ulaşmadığını ve hiçbir aşama kaydedilemediğini göstermektedir. Bunun yanında Yemen, Suudi Arabistan, Bahreyn, Kuveyt ve Suriye'de demokrasinin daha kötüye gittiği ve halkın özgürlük düzeyinin fark edilir şekilde azaldığı görülmektedir. Çoğunluğu Körfez ülkeleri olan bu ülkelerde ortaya çıkan protestoların, demokratikleşmeden ziyade zaten otoriter olan rejimlerin baskıları arttırdığı sonucuna varılmaktadır. Tablo 2'nin sağında yer alan Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksinde bakıldığında demokratikleşme hareketlerinin başarısıyla bağımsız olarak birçok ülkenin kadın haklarında gelişme gösterdiğini görmekteyiz. Özellikle Yemen, Fas, Cezayir, Bahreyn 0,020 puandan fazla artış göstermiştir. Ürdün ve Suriye'de ise toplumsal cinsiyet uçurumunun arttığını görmekteyiz.

Bu göstergeler de göz önünde tutularak araştırmanın bir sonraki aşaması için her bölgeden bir ülke seçilmiştir. Devrim ülkeleri kategorisinden Tunus hem demokratikleşme hareketinin başarıya ulaşan tek ülkesi olması bakımından hem de kadın hakları skoruna bakıldığı zaman ilk üç ülke arasında yer alması bakımından incelemeye değer bulunmuştur. Bölgedeki diğer ülkelerde devrim hareketi demokratikleşme hedefini başaramamıştır. Kurumsal reform ülkeleri grubundan ise Ürdün ve Cezayir'e göre Fas'ın demokrasi skorunun daha yüksek olduğunu ve kadın hakları alanında da belirli bir gelişme gerçekleştiğini görüyoruz. Bunun yanında Fas üç ülke arasında anayasal düzenleme bakımından en kapsamlı değişikliklerin yapıldığı ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple örnek olay incelemesi için Fas alınmıştır. Son olarak da Suudi Arabistan demokrasi durumunun kötüleşmesinin yanında kadınların bazı kazanımlara ulaştığı bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Suudi Arabistan dünyadaki kadın haklarının en kötü olduğu ülkelerden birisi olarak kadınların bazı kazanımlara ulaşması ve bunun demokrasinin kötüleştiği bir ortamda yapılması bu ülkenin konumunu ilginç kılmaktadır. Son

grupta ise sadece bir ülke olarak Suriye karşımıza çıkmaktadır. Suriye demokrasi hareketlerinin iç savaş ile sonuçlandığı tek Arap ülkesidir. Savaşın olumsuz etkilerinden hem demokrasi göstergeleri hem de kadın hakları göstergeleri olumsuz olarak etkilenmiştir. Bu sebeple Suriye'nin derinlemesine incelenmesi önem arz etmektedir. Bir sonraki bölümde bu ülkelerle ilgili daha derinlemesine örnek olay incelemelerine yer verilecektir.

5. Örnek Olay İncelemeleri:

5.1. Devrim Ülkeleri:

Arap Baharın değişik şekillerde etkilenen ülkelerden Mısır, Tunus, Libya, Yemen radikal değişiklikler elde ettikleri için bu ülkelere devrim ülkeleri kategorisinde değerlendiriyoruz. Arap Baharı sonrasında devrim ülkesi olarak nitelendirdiğimiz ülkelerden Mısırlı kadınlar; özgürlük, sosyal adalet ve demokrasi talepleri için erkeklerle alanlarda yer aldılar. Tahrir Meydan'ında, Mısırlı kadınlar ve erkekler birlikte çok büyük bir kalabalık içindeydiler. Birçok Mısırlı kadın, kendilerini hiç o kadar güvende ve o kadar saygılı bir biçimde hissetmediklerini söylemiştir (Nadje, 2012: 27). Protestolar bitip seçim yapıldıktan sonra Müslüman Kardeşlerin desteklediği parti iktidara gelince kadın hakları konusu gündeme geldi. Siyasal İslam'ın güçlenmesi, kadın haklarını gerek hukuki gerek siyasal anlamda daha kötü duruma sevk etmiştir. Fakat diğer devrim ülkelerinden Tunus'a baktığımızda kadın hakları konusunda bir ilerleme elde ettiğini Tablo.2'de olan verilerden görebiliriz.

Tunus Örneği:

Arap Baharı Öncesi:

Tunus'ta kadın hareketinin tarihsel gelişimine bakacak olursak; devlet feminizminin etkisini göstermesiyle kadınlar, ilk kadın örgütlenmelerini 1930'ların ortalarına doğru çıkarmıştır. Bu dönemden 1957, Tunus bağımsızlığını kazanana kadar kadın hareketinde çok büyük sıçramalar yaşanmamıştır. Tunus bağımsızlığını kazandıktan sonra 1957 yılında kadınlara seçme hakkı, 1959 yılında hem seçme hem seçilme hakkı verilmiştir (Paxton ve Hughes, 2010: 48). 1983 yılında ilk kadın bakan görev yapmıştır ve o günden beri Kadın İşleri Bakanlığına kadınlar atanmaya başlamıştır. Tunuslu kadınlar zamanla diğer Arap ülkelerindeki kadınlardan daha avantajlı bir konuma gelmişlerdir (Johannsson-Nogués, 2016: 397). Tunus, Arap dünyasındaki en büyük orta sınıfa, en iyi eğitim sistemine ve en güçlü işçi hareketine sahipti (Anderson, 2011: 3). 2008 küresel ekonomik krizden etkilenen ülkede halkın özellikle yüksek eğitim düzeyine sahip kesiminin 2-3 yıl içerisinde işsiz kalması Arap Baharı protestolarının en önemli sebeplerinden biriydi. Arap İslam ülkesi olan Tunus bağımsızlığını ilan ettikten sonra 1956 yılında Şeriat hukukunu kaldırmıştır. Lâkin miras gibi birkaç konuda hala şeriat hukukunu uyguladığını görmekteyiz. Şeriatta gördüğümüz miras ve boşanma hakları, kadınlar hakları açısından onların özgürlüğünü zor duruma sokuyordu. Tunus, Arap ülkeleri ve Müslüman camiasında, en ilerici haklarına sahipti ve tarihsel olarak en bakıldığında en seküler Arap ülkelerinden biriydi (Karolak, 2010)

Arap Baharında:

Kitleleri harekete geçiren bireysel protestonun başladığı yer olan Tunus, 1989 yılından beri devlet başkanı olan Zeynel Abidin Bin Ali'ye ve onun otoriter devlet tutumuna karşı başlamıştı. Tunus'un iç ve dış politikaları, istikrarlı ulusal, bölgesel ve küresel talepleri karşılayacak şekilde formüle edilmekteydi. Bu sayede, Tunus ekonomik kaynaklardan en üst seviyede faydalanmaya gayret göstermekteydi. Devlet Başkanı olan Zeynel Abidin Bin Ali için, iç istikrar ve bölgesel güvenlik, kendi rejiminin güvenliği için elzem bir konuydu (Efegil, 2013: 107). Bin Ali, devlet istikrarını sağlamak için baskıcı tutumlarda bulunabiliyordu. Örneğin; hükümete karşı muhalif olan medya, internet siteleri, Facebook gibi sosyal ağ, Youtube gibi video paylaşım sitelerine erişim yasaklıydı. Gazeteciler engelleniyor, blog sahibi olan kişiler tutuklanıyor ve blogları kapatılıyordu. Zeynel Abidin Bin Ali'nin 2009 yılındaki genel seçimden sonra sırasıyla; gazeteciler, blog sahipleri, insan hakları aktivistleri ve hükümetin siyasi rakipleri tutuklanmıştır (Freedom House, 2010 Tunus Raporu). Tunuslu kadınlar, Arap Baharı'yla birlikte alanlarda aktif bir şekilde bulunmuşlardır. Eskisine nazaran daha politize olmuş bir şekilde hak taleplerini dile getirmişlerdir. Kadınlar özellikle sosyal medyayı aktif olarak kullanarak insanların meydanlara toplanmasında aktif rol oynamışlardır. Devrim sırasında kadınlar ve erkekler aynı safta yer almış ve demokrasi için birlikte mücadele etmiştir. Kadın aktivistlerden Emel Bin Atiye, "Devrim sırasında cinsiyet meselesi yoktu. Hepimiz aynı teknedeydik ve kadın erkek hep birlikte diktatörlüğe karşı mücadele ediyorduk" demiştir (Aktaş, 2012: 39). Ocak 2010 yılında protestolar karşısında daha fazla mücadele edemeyen Zeynel Abidin Bin Ali, ülkeyi terk etmiştir. Tunuslu güvenlik güçleri, protesto sırasında kadınlara cinsel şiddet uygulamıştır (Johannsson-Nogués, 2013: 400). Bin Ali'nin ülkeyi terk etmesinden sonraki siyasi geçiş sürecinde

kadınlar alanlarda tam katılım gösterdiler. 29 Ocak 2011’de kadın göstericiler, erkek gruplar tarafından saldırıya uğradılar ve erkeklerin “Kendi mutfaklarınıza geri dönün!” sloganları ile karşılaştılar(FIDH, 2012).

Arap Baharı Sonrası:

Arap Bahar’ının çıkış noktası olan Tunus aynı zamanda özgür seçimlere giden ilk ülke olmuştur. Devrim sonrası 2011’in Ekim ayında gerçekleşen seçimlerde Nahda partisi %41’lik oranla iktidara gelmiştir. Seçimlerden sonra göze çarpan ilk göstergelere göre kadınlar parlamentoda 217 sandalyeden 61’ine hak kazanmıştı. Bu 2010 yılı verilerine bakılınca (214 sandalyeden 59 kadın milletvekili) kadınların siyasette temsilinde çok büyük bir gelişme olmadığını göstermektedir (FIDH Raporu, 2012: 11-12). Bakanlar Kurulu düzeyine bakıldığında ise 41 bakandan sadece 3 tanesi kadın olduğu görülmektedir (Johansson-Nogués, 2013: 402). 3 sene sonra gerçekleşen parlamento seçimlerini seküler tabanlı Nida Tunus Partisi kazanırken, Nahda ikinci parti oldu. Ülkede demokratik geçişe rağmen işsizlik ve eşitsizliğe karşı protestolar devam ediyor(Zorlu, 2016). Protestolardan sonra seçimle zaferi ilk kazanan Nahda partisi, İslamcı bir parti olarak bilinmekteydi. Parti lideri olan Raşit El-Gannuşi İslami hareketin içinde kadın haklarına önem veren ve bu konuda araştırmalar yapan bir insandı (El-Gannuşi, 2013). 2014’de kesinleştirilen son anayasa ile kadın ve erkek hiçbir ayrımcılık gözetmeksizin eşit olduğunu söylemiştir (madde 21).

5.2. Kurumsal Reform Ülkeleri

Devrim ülkelerinde rastladığımız milyonlarca insanın sokağa döküldüğü, siyasi liderlerin değiştiği bir süreçten ziyade kurumsal reform ülkelerinde rejimin sonu veya liderlerin gitmesini değil; siyasi, sosyal, kültürel ve cinsiyet eşitsizliklerini vurgulayarak yasal değişiklikleri talep etmişlerdir. Sonuç olarak da bu ülkelerin tamamında çeşitli anayasal değişiklikler yapılmıştır. Arap ülkelerinde protestolara katılan genç kadınlar için şimdiye kadar kadının önemi yerleşik hayatla sınırlı, muhafazakâr ve geleneksel bir yaşamı (Radsch, 2011).

Fas Örneği

Arap Baharı Öncesi:

1956 yılında bağımsızlığını ilan etmiş bir ülke olan Fas’ın, ekonomik sektörünün büyük bir kısmını turizm ve tarım oluşturan, dış borç sorunları yaşayan küçük bir ülkedir (Efegil, 2013: 105). İki resmi dili olan, Arapça ve Berberi dili, ve bu yönüyle iki başlıca kültürü olan bir yapıya sahiptir. Arap Bahar’ı öncesinde ülkenin yönetim sistemi monarşiydi. Fas’ın siyasi kültürünün temel özellikleri; güvensizlik, resmi siyasi kurumlardan değil, gayri resmi kişisel ilişkilerden beslenmesi ve siyasi kilitlenmedir (Efegil, 2013: 106). Arap Baharı protestoları olduğu zaman ülkenin başında Kral VI Muhammed vardı. Kral Muhammed, babası Kral Hasan’dan sonra tahta geldiğinde Kraliyet konuşmasında yeni bir otorite anlayışı, yolsuzlukla mücadele, yerinden yönetim, yoksulluğun azalması ve sosyal meselelerden bahsederek babasından farklı bir yol izleyeceğinin işaretlerini vermiştir (Temelat, 2013: 83)

Fas’ta, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda gelişmiş ülkelere göre daha kötü durumdaydı. Kadınlar toplumsal düzeyde bir ayrımcılıkla karşılaşmaktaydı. Fakat Faslı yetkililer, birçok Arap ülkesi liderine göre bu konuya daha çok dikkat eden bir liderleri vardı. Meselâ; Kral Muhammed, tahta geldikten sonra 2004 yılında Moudawana Kanunu’nu ilga etmiştir. Bu kanun, Fas’ın Kişisel Statü Kanunu olarak geçmektedir ve bu kanunda kadınların evlenme, boşanma, yasal vasi gibi konularda erkeklerin üstünlüğünün olduğu bir kanundu (HERA, 2004). Yeni kanunla evlilik ve çocukların velayeti konularında kadınlara olumlu yönde haklar verilmiş ve diğer çeşitli yasalarla kadınların çıkarlarını korumayı hedeflemişlerdi (Freedom Report in the World, 2010). Parlamento için seçilen beş yıllık temsilcilerin 325’i doğrudan seçilmektedir. 270 sandalye üst düzey üyeler için ayrılmıştır. Alt düzey için ayrılan sandalyelerinde 30’u kadınlar için ayrılmıştır. Ek olarak, 2009’da yürürlüğe giren bir kural altında, kadınların yerel seçimlerde sandalyelerin yüzde 12’sini alacağı garantisini verilmiştir (Freedom Report in the World, 2010).

Arap Baharında:

Fas’ta olan halk ayaklanmasında, en dikkat çekici özelliklerinden biri yüz binlerce farklı yaş, sosyo-ekonomik görüntü, din ve siyasi yönelimleri temsil eden Arap kadınlar tarafından oynanan görünür ve önemli rolü oldu. Fas’ta kamusal alanda kadınların varlıklarını, topluma katılımının görece uzun bir geçmişi vardı. Protestolar sırasından kadınların ve erkeklerin aynı anda alanlarda bulunması farklı sonuçlar doğurdu. Örneğin, protestolar sırasında iki tane Faslı genç kadın kısa etek giydikleri için polisler tarafından tutuklanmıştır (Guardian, 2015). Tutuklanma gerekçeleri ise kadınların dar ve kısa etek giymeleri sebebiyle toplumda

ahlaksızlığa sebep olmalarıydı. Bu olay tüm dünya genelinde büyük yankılar uyandırdı. Bölge genelinde olan halk ayaklanması dalga şeklinde yayılarak diğer bölgelere de sıçradı. Protesto gruplarının ortak talepleri, demokratik reformdu.

Arap Baharı Sonrası:

Yirmi gün süren protestolardan sonra baskı karşısında, Kral Muhammed iki temel siyasi taviz vermiştir: yeni anayasa ve erken parlamento seçimleri (Temelat, 2013). Bu demokrasi zemininden faydalanan Fas sivil toplum örgütleri, kadın haklarının korunması için bazı taleplerde bulundu. Bu taleplerden bazıları; CEDAW çekincelerinin geri çekilmesi, anayasada kadın-erkek eşit ilkesinin koyulması, karar organlarındaki kadın sayısının artırılmasıdır (Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu, 2012). 20 Şubat hareketinin hedeflerini düşündüğümüzde kadın hakları taleplerinin ön plana çıktığını görmekteyiz. Aktivistler kadınların sosyoekonomik adalet için verdikleri mücadelede, erkeklerle eşit vatandaşlık hakları talebinde bulunmaktadır. Bu kadın hareketleri; erkeklerin ve kadınların birlikte geleneksel mekânların dışına çıkarak hep birlikte sosyal ve ekonomik adalet için mücadele etmelerini savunmaktadır (Salime, 2012: 105).

5.3. Protesto ülkeleri:

Irak, Suudi Arabistan, Bahreyn, Kuveyt ve Oman'daki Arap Baharı protestoları genellikle sert bir şekilde bastırılmıştır. Bu ülkelerde protestoculara polis güçleri çok sert şekilde müdahale etmiş ve yakalanan birçok protestocu tutuklanmış ve bölgedeki diktatörleri itham etmek suçundan hapis cezalarına çarptırılmıştır.

Suudi Arabistan Örneği:

Arap Baharı Öncesi:

Suudi Arabistan 1932 yılında bir mutlak monarşi olarak kurulmuştur. O yıllarda çok fakir bir ülke olsa da petrol rezervlerinin keşfedilmesinden sonra özellikle krallık ailesi zenginleşmiş ve dünyanın en büyük petrol üreticilerinden birisi olmuştur. Kuran ve Sünnetler, ülkenin anayasası olarak kabul ediliyor olsa da 1992 yılında ülkenin Temel Kanunu (Basic Law) kabul edilmiştir. Hala yürürlükte olan bu kanun şeriat kanunlarının Salafi yorumunu benimsemekle beraber kadın hakları ve insan haklarının korunması ile ilgili herhangi bir madde içermemektedir.

Suudi kadınları kişisel özgürlük ve kamusal alanlara katılım alanında gardiyanlık sistemi olarak da nitelendirilen bir kontrol sistemi ile sınırlandırılmaktadır. Bu sistemde aile bağları olan bir erkeğin izni olmadan kadınlar evlenemez, seyahat edemez veya yüksek eğitime gidemez. Bunun yanında Aile hukuku da tamamen seri hukuk kuralları çerçevesinde yürütülmekle beraber; kadınların hem özel alanda hem de kamu alanlarında katılımı çok sınırlı seviyelilerdir.

Bu bağlamda Suudi kadını, Arap Baharı'ndan önce 2 tane büyük kampanya başlattı. Bunlardan ilki boşanma ve çocukların vesayeti konusundaki yasaların iyileştirilmesi gerektiğini savunuyordu. İkincisi ise kadınlara seçme hakkının verilmesi üzerineydi. Bunların yanında Prenses Adelah'ın öncülüğünde kadınlara karşı aile içi şiddet ve çocuk istismarı konusunda büyük bir ulusal kampanya yürütüldü. Bu kampanya çerçevesinde polisleri, hâkimleri, doktorları içeren eğitimler verildi. Şiddete maruz kalan kadın ve çocuklara yardımcı olmak amacı ile de yardım hattı ve korunma evleri kuruldu (Murphy, 2012).

Arap Baharında:

Tunus'ta ortaya çıkan Arap Baharı protestolarından etkilenen Suudi Arabistan halkı Cidde ve Riyad'ı da içeren birçok şehirde ufak çaplı protestolar yapmışlardır. Bu protestolarda anayasal bir monarşi kurulması talep edilmiş ve özellikle Sünni kral ailesinin ülkedeki Şiilere karşı ayrımcılık yaptığı savunulmuştur (BBC,2013). Bunun sonucunda ülkede ilk defa bir siyasi parti kurulmuştur fakat bu parti kısa bir süre içerisinde kaldırılmıştır (The National, 2011). Suudi yönetimi protesto yapılmasını yasaklamıştır ve protestolara katılanlar yakalanarak hapse atılmıştır. Protestolar hapse atılanların serbest bırakılması için devam etmiştir.

Arap Baharı sürecinde diğer ülkelerle farklılaşır şekilde kadınlar sokak protestolarında fazla yer almamışlardır. Fakat kadınlar sosyal ağ üzerinden oy kullanma hakkı kampanyasını devam ettirdiler. Bunun yanında 2011 yılının 17 Haziran'ında 60'tan fazla kadın sosyal medya üzerinden organize olarak ülkenin farklı şehirlerinde araba ile trafiğe çıktılar (Murphy, 2012). Kadınlar araba kullanırken görüntülerini kaydederek sosyal

medya hesaplarında yayınladılar. Birçok polis, trafikte bu kadınları görmezlikten geldiler. Bazı kadınlar tutuklandılar ve bir kadın 10 kırbaça cezasına çarptırıldı fakat bu ceza iptal edilerek hiç uygulanmadı (Murphy, 2012). Bu uygulamalar Suudi yönetiminin bu konuda hoşgörüsünün artmaya başladığını ve kadınların bazı temel haklarını elde edebileceklerini işaret etmektedir.

2012 yılında kadınlar sonradan erkeklerin de katıldığı kampüs protestoları yaptılar. Bu protestoların amacı üniversitelerdeki imkân ve olanakların yetersiz olması ve kendilerine iyi davranılmamasıydı (Murphy, 2012). Bu protestolar kısa süreli olsa da genç kadınların genel olarak sosyal hayattaki hoşnutsuzluklarına dair farkındalıklarının ve haklarını aramak için cesaretlerinin arttığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Arap Baharı Sonrası:

Suudi Arabistan'da Arap Baharı insan hakları ve özelde kadın haklarının sistematik olarak ihlal edilmesinin sonunu getirmemekle birlikte, kadın haklarının bazı konularda iyileştirilmesini hızlandırmıştır. Özellikle Suudi kralı Abdullah bin Abdulaziz'in kişisel inisiyatifi kadın haklarında, Arap Baharı sonrasında kadınların bazı kazanımlar sağlamasına yol açmıştır. Suudi ruhban sınıfının en yaşlı ve muhafazakar üyelerinden Grand Mufti Abdulaziz Al al-Sheikh kadınların siyasete katılmasını "kapıların şeytana açılması" şeklindeki yorumlarına karşı Kral Abdullah 2011 yılında Suudi ruhban sınıfının kıdemli üyelerini kovarak kadınlara 2015 yılı yerel seçimlerde geçerli olmak üzere seçme ve seçilme hakkı vermiştir (McDowall, 2013; Murphy, 2012). Bunun yanında daha önce sadece erkeklerden oluşan danışma meclisi görevi gören Şura Meclisine de 30 kadın üye atandı ve 2013ten itibaren %20 kadın kotası aktif olarak uygulanmaya başlandı.

Bunun yanında Kral Abdullah kadın istihdamını arttırmak için iç çamaşırı ve kozmetik dükkanlarındaki bütün erkek satıcıların kadın satıcılar ile değiştirilmesi emrini verdi ve 2012 yılı Ocak ayı sonuna kadar iç çamaşırı ve 2012 yılı Haziran ayı sonuna kadar da kozmetik dükkanlarının tamamında sadece kadın satış elemanları çalışmaya başladı (Murphy, 2012; McDowall, 2013; Anabtawi, 2012).

2015 Ocağında Kral Abdullah'ın ölmesiyle daha tutucu olarak tanınan Kral Salman bin Abdulaziz Al Saud tahta çıkmıştır. Kral Salman dönemi kadın hakları açısından bazı gelişmelere şahit olsa da insan hakları açısından karanlık bir yıl olarak değerlendirilmektedir (Amnesty International, 2016). Suudi İçişleri Bakanlığı dul ve boşanmış kadınlara aile kimlik kartı çıkarılması için çalışmasını devam ettiriyor (Curry, 2015). Bu kimliğe sahip olmak acil tıbbi durumlar ve çocukların okula yazdırılması gibi konularda erkeğin izni olmadan kadınların kendi kararlarını verebileceği bir yasal temel oluşturacak. Bu hakkın tanınması sınırlı seviyede de olsa kadınlar için önemli bir gelişme niteliğinde olacaktır.

Fakat bu kazanımlar yanında ülkede kadınlar hala erkekler ile eşit olmaktan uzak bir durumdadır. Kadınlar hala erkek velilerinin izni olmadan pasaport edinmiyor, evlenemiyor, seyahat edemiyor veya yüksek eğitime başlayamıyorlar. Ülke hem demokrasi endekslerine hem de kadın hakları endekslerine göre dünyada en geri sıralarda kalmış ülkelerdendir. 2016 yılı Freedom House Dünya Özgürlük Raporuna göre ülke siyasi haklar, sivil haklar ve özgürlük endekslerinin tamamından en düşük puanı almış ve dünyanın en kötü ülkesi olmuştur. Bunun yanında Küresel Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Raporuna göre se 145 ülkeden 134üncü olmuştur. Thomson Reuters Arap ülkelerini değerlendirdiği araştırmasında ise 22 ülkeden, Suriye ve Irak'ın arkasından 20. Sırada yer almaktadır (Thomson Reuters, 2013).

5.4. İç Savaş Ülkeleri:

Arap Baharı protestolarının şiddetini giderek arttırarak bir iç savaşa dönüştüğü tek ülke Suriye'dir. Suriye bu bakımdan ilginç bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Demokrasi arayışlarını hedefleyen protestolar çeşitli terörist ve etnik grupları, muhalifleri ve Esat rejimini de içeren silahlı çatışmalara yol açmıştır. Bu çatışmaların boyutu her geçen gün artarak devam eden büyük çapta bir iç savaşa dönüşmüş ve ülke bir harabeye dönmüştür. Literatürde bilindiği gibi savaşların en büyük zarar gören kesimi arasında kadın ve çocuklar bulunmaktadır. Araştırmanın bu bölümünde Suriye örneğinde Arap Baharı öncesi, Arap Baharı sürecinde ve sonrasında kadının konumu incelenecektir.

Suriye Örneği:

Arap Baharı Öncesi:

Suriye 1946 yılında Fransa'dan özgürlüğünü kazanarak kurulmuştur ve 1963'te Baas partisinin askeri komitesi iktidara gelene kadar birçok darbe hareketine sahne olmuştur. Hafız Esad 1970 yılında bir darbe yaparak iktidara gelmiş ve 30 yıl boyunca ülkenin başkanı olarak kalmıştır. Hafız Esad'ın oğlu Beşar Esad ise iktidara 2000 yılında geçmiştir. Beşar Esad ilk yıllarında siyasi tutukluların bir kısmının salınmasını sağlamış ve ülkenin ilk bağımsız gazetesi Damaskus İlkbaharı'nın yayınlanmasına izin vermiştir. Fakat kısa bir süre içerisinde gazete kapatılmış ve babasının baskıcı yöntemleri ile ülkeyi yönetmeye devam etmiştir. (Middleeast Monitor)

Suriyeli kadınların siyasete katılımı 1919 yılında Fransız işgaline ve hatta ondan önce Türklere karşı verdikleri kimlik savaşı dönemlerinden başlamaktadır (Fauss, 2003). 1935 yılında Suriyeli kadın temsilciler Kahire'de düzenlenen Arap Kadın Konferansı'na da katıldılar ve bölgeye gelen Yahudilere karşı fikir beyan ettiler (Fauss, 2003). Suriye'de kadınlar seçme hakkına 1949 yılında sahip olmuşlardır, seçilme hakkına ise 1953 yılında elde etmişlerdir. Bu haklar kazanıldıktan sonra kadınlar zamanla daha iyi eğitim görmeye başlamış ve daha iyi işlerde istihdam edilmişlerdir. Lakin kadınların kamusal ve siyasi alan temsiline bakıldığında, gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmaktaydı. İç savaş öncesinde de günümüzde de kadının parlamentodaki temsili %12'dir (World Bank). Devlet feminizmini yeterli bulmayan Suriyeli kadınlar haklarını savunabilecekleri, onları destekleyecek kurumlar aramışlardır. Bu alanda kadın haklarını savunan sadece yasal STK'lar vardır, bunların dışında kalanlar ise devletten fon almaları yasaktı. Bu yasaklara rağmen, birçok kadın insan hakları ve demokrasi konusunda önemli roller oynamış ve mücadelede en önlere yer almıştır.

Arap Baharında:

Arap Baharı protestoları Suriye'de 2011 yılı Mart ayında başladı. Hükümetin sert bir şekilde protestocuların üzerine ateş açmasıyla protestolar tüm Suriye'ye yayıldı. Protestocular devlet başkanı Beşar Esad'ın istifa etmesini talep ederek daha fazla özgürlük ve yolsuzluğun son bulmasını istiyorlardı. Protestocular öncelikle kendilerini savunmak için silahlandılar sonra ise terörist ve silahlı çetelerin de dahil olmaya başladığı ciddi bir silahlı çatışma başladı.

Demokrasi protestoları başladığından günümüze kadar, kadınlar grevlerde, gösterilerde, dayanışma çağrılarının organizasyonunda, aile üyelerinin serbest bırakılması eylemlerinde kısacası en başından beri ve her zaman alanlardaydılar. Kadın protestocular, erkekler gibi, güvenlik güçleri tarafından gözaltına alındı, tutuklandı ve devlet şiddetine maruz kaldı (FIDH, 2013). 2011 yılında protestolar ilk başladığında, hükümet güçleri binlerce insanı tutukladı ve işkence ettiler. 2014 yılında bir polis kamerasının arşivinden sızan 55,000 fotoğrafı derleyen İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün elde ettiği sonuçlar şöyleydi; insanların elektrik veya pil asidi ile işkence edildiği, çok şiddetli dayaklara maruz kaldığı ve tecavüz dâhil yirmiden fazla türde işkenceye uğramışlardır. Tecavüzün bir şiddet aracı olarak kullanıldığı savaşta, kadın, erkek ve çocuklar tecavüze uğramıştır. Suriye'de belgelenen cinsel saldırıların büyük bir çoğunluğu hükümet güçleri ve müttefikleri tarafından yapılmıştır (Freedom House, 2014).

Arap Baharı Sonrası:

Suriye'de devam eden iç savaşta; sivil nüfus, özellikle kadınlar üzerinde, cinsel şiddet ve ayrımcılık yüksek düzeyde artmıştır (CEDAW, 2013). 2012 yılında yeni anayasa bir halk referandumu ile onaylandı. Bu anayasadan önce Suriyeli kadınların hem politik olarak hem de hükümet nezdinde katılımları çok yetersizdi ve buna asıl sebep olan şey ciddi yasal ayrımcılığa maruz kalmalarıydı. Fakat 2012 yılında yaptıkları değişikliklerle cinsiyete bağlı herhangi bir ayrımcılığın olmayacağını belirtmiştir (madde8/4) ve cinsiyet ayrımsızın herkesin eşit haklara sahip olduğunu söyleyen (madde 33/3) anayasa kabul edilmiştir. Aynı yıl, hükümet kız ver erkek çocukların eğitime eşit şekilde ulaşmasını sağladı fakat ayrımcı yasalar, miras, kadının yurtdışına çıkarken kocasından izin alması, yürürlükte kalmaya devam etti. Suriye Dünya Ekonomik Forumu'nun, 2014 Küresel Cinsiyet Uçurumu Raporu'nda 142 ülke arasında 139. Sırada yer aldı. Suriye'de yıllardır devam eden iç savaş yüzünden yerli halk başka ülkelere sığınmaya başlamıştır. Birleşmiş Milletler'in Eylül 2015 raporuna göre; iç savaş öncesinde Suriye'de bulunan halkın yarısından fazlası evlerinin terk etmek zorunda kalmış ve mülteci olarak komşu ülkelere göçmüşlerdir.

6. Sonuç

Bu araştırma Arap Baharı sürecinde kadınların rolü ve Arap Baharı'nın kadınlara olan etkisini incelemiştir. Analizlerin ilk aşamasında Arap Baharı protestolarının yayıldığı 13 ülkenin demokrasi ve kadın hakları göstergeleri incelenmiştir. Bu analizlere göre demokratikleşme hareketini başarılı şekilde tamamlayan tek ülkenin Tunus olduğu görülmektedir. Bunun haricinde birçok ülkenin ya hiç demokratikleşemediği ya da Suudi Arabistan Kuveyt gibi Körfez ülkelerinde özgürlüklerin gittikçe kısıtlandığı görülmektedir. Bunun kadın haklarına yansımaları ise beklendiği kadar olumsuz olmamış, Suriye ve Ürdün haricindeki ülkelerin genel olarak kadın ve erkek arasındaki uçurumu az da olsa gidermeye çalıştığı gözlenmiştir. Vaka analizlerinden çıkan sonuçlar ise çok yanlıdır. Öncelikle Tunus hem demokratikleşme hareketinin başarıya ulaşan tek ülkesidir ve Arap Baharı sonrasındaki süreçte de kadınları müzakerelere dâhil etmiştir. Buradan kurulacak neden sonuç ilişkisi çift yanlıdır. Bir yandan tam demokratikleşme çabasında olan ülkelerin kadınları bu sürecin her aşamasına dâhil etmesinin bu hareketin başarısını arttıracaktır. Çünkü toplumun yarısını oluşturan kadın kitlesinin dâhil edilmediği bir protesto veya müzakere süreci o toplumun yarısının baskı altında tutulması manasına gelecektir. Diğer bir yandan ise Tunus örneğinde, tarihsel olarak politik kültür açısından kadın haklarını geliştirmeye meyilli bir ülke olduğunu ve bu politik kültürün aynı zamanda demokratikleşme çabalarında da daha etkin sonuçlar alınmasını sağlayacak toplumdaki eşitlik anlayışını geliştirerek bir altyapı sağlamasına sebep olmaktadır. Bu bağlamda tek başarılı demokratikleşme hareketi Tunus'ta gerçekleşmiştir. Tunus örneğinin gösterdiği gibi demokratikleşme hareketlerinin başarısı aynı zamanda kadınların protestolar sürecinde ve sonrasındaki müzakere süreçlerine dahil olması ile doğru orantılıdır. Bu da bir toplumsal hareketin başarıyla sonuçlanabilmesi için ve özellikle toplumların yeniden yapılandırılması aşamalarında kadının ve toplumsal cinsiyetin rolü önemine işaret etmektedir (Al Ali, 2012).

Fas'ta otoriter yönetim toplumsal hareket baskısıyla anayasal reform yapmıştır. Bu bir bakıma toplumsal hareketin başarılı olduğu sonucuna ulaşmamıza sebep olsa da küresel demokrasi göstergelerine bakıldığında aslında bu değişikliklerin demokrasinin temeli olarak adlandırılan alanlarda büyük değişikliklere gidilmediğine işaret etmektedir. Parlamentoda ikinci gelen parti lideri ve partinin kendisinin kadın hakları konusunda gelişmeye açık bir anlayışa sahip olduğu da bilinmektedir. Parlamenter monarşiye geçişinden sonra kadınlara anayasal hakların tanınması ve CEDAW çekincelerinin kaldırılması gibi önemli gelişmeler kadın haklarının geleceği açısından umut vaat ediyor diyebiliriz.

Suudi Arabistan örneğinde protestolara katılanların sert bir şekilde bastırılmasına, demokrasi hareketinin başarısız olmasına rağmen özellikle kadın haklarını savunan bir kralın varlığının kadın haklarında ülke için önemli sayılabilecek gelişmelere sahne olduğunu görüyoruz. Özellikle otoriter devletlerde politika yapımcıların feminist eğilimleri, kişisel inisiyatifleri ve ülke çıkarlarını gerektirdiği durumlarda kadın haklarının gelişmesinde çok büyük bir olumlu rol oynadığı görülmektedir. Fakat yine burada kadın hakları konularının genellikle aile içi şiddet, kürtaj gibi özel hayatı ilgilendiren konular değil de kadınların istihdama yada siyasete katılımı gibi kamusal alanlarla ilgili konuları kapsadığını görüyoruz.

Suriye örneği ise hem demokratikleşme hem de kadın haklarının geliştirilmesi çabalarının tam tersine sonuçlandığı bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Literatürde savunulduğu gibi savaşın en büyük mağdurları olarak kadınların birçok istismara uğraması ve erkeklik duygularının savaş içi şiddet psikolojisi ve kökten dincilik unsurlarıyla birleşmesi sonucu kadın bedeninin bir savaş aracı olarak kullanılması durumuyla karşılaşmaktadır. Suriye örneğinde özellikle etnik ve dini unsurların çıkması kadınlara karşı şiddeti arttırmış ve sistematik olarak kadın haklarının çiğnenmesi sonucunu doğurmuştur.

Kadınların protestolara katılma şekilleri ülkelere göre farklılık göstermektedir. Küreselleşme ve internetin yayılması kadın hakları ihlallerine karşı olan farkındalığı arttırarak, kadınların bu araçları kullanarak örgütlenmesine sebep olmuştur. Özellikle Suudi Arabistan gibi protestocuların çok sert bir şekilde bastırıldığı ülkelerde kadınlar meydanlara çıkmamış fakat etkili örgütlenme örnekleri ile başarılı kadın hakları kampanyaları yürütebilmişlerdir. Bunun yanında Tunus, Suriye ve Fas'ta kadınlar daha aktif bir şekilde meydanlarda yer almışlardır.

Özetle, Arap Baharı olarak nitelendirilen demokratikleşme süreci protestolara başlayan her ülkede aynı şekilde sonuçlanmamıştır. 5 yılın sonunda bu sürecin sonu bir bahar olarak sonuçlanan tek ülke Tunus gibi görülmektedir. Onun haricindeki bütün ülkelerde demokrasi bakımından bahardan çok bir son bahar yaşanmıştır. Kadın hakları konusunda ise bölgede daha olumlu bir hava esmekte gerek uluslararası baskılar gerekse kadın hareketlerinin etkisiyle bazı gelişmeler söz konusu olmuştur. Fakat bu gelişmeler kadın erkek eşitliğini sağlamaktan hala çok uzaktır.

Kaynakça

- Aktaş, Murat. (2012), "Arap Baharı ve Ortadoğu'da Demokrasi Sorunu." In *Arap Baharı Ortadoğu'da Demokrasi Arayışı ve Türkiye Modeli*, ed. Aktaş, Murat. Ankara: Nobel Yayıncılık. Pp: 7-77.
- Aktaş, Murat. (2012). "Arap Baharı ve Kadın Hakları." *EKEV Akademi Dergisi*, 52: 29-43.
- Al Ali, Nadjie. (2012). Gendering the Arab Spring *Middle East Journal of Culture and Communication* 5: 26–31.
- Altuğ, Seda. (2012, 4 Nisan). "Mısır'da Feminizmin Yolu." <http://www.amargidergi.com/yeni/?p=661> Erişim Tarihi: 20.03.2016.
- Anabtawi, Sara. (2012, 7 May). "Only Saudi women allowed work in cosmetic shops from June 30." <http://www.arabianbusiness.com/only-saudi-women-allowed-work-in-cosmetic-shops-from-june-30-456898.html> Erişim Tarihi: 20.03.2016.
- Anderson, Lisa. (2011). "Demystifying the Arab Spring: Parsing the Differences Between Tunisia, Egypt and Libya." *Foreign Affairs*, 90 (3): 2-7.
- Armaoğlu, Fahri. (1999), "20. Yüzyıl Siyasi Tarihi." İstanbul: Timaş Yayınları Pp:249.
- Badron, Margot. (1985). "Islam, Patriarchy, and Feminism in the Middle East." *Trends in History*, 4 (1): 49-71.
- BBC, 2013. "Arab uprising: Country by country - Saudi Arabia." <http://www.bbc.com/news/world-12482678> Erişim Tarihi: 20.03.2016.
- Curry, Colleen. (2015, 3 December.) "Saudi Arabia walks a line in giving more rights to women." <https://news.vice.com/article/saudi-arabia-walks-a-fine-line-in-giving-more-rights-to-women> Erişim Tarihi: 20.03.2016.
- Efegil, Ertan. (2013). "Fas ve Tunus'un Dış Politikalarının Belirleyicileri." *Ortadoğu Analiz*, 5(52): 104-110.
- Esfandiari, Haleh. (2012). "Is the Arab Awakening Marginalizing Women?" *Middle East Program Occasional Paper Series, Wilson Center*: 1-4.
- Fauss, Lindsey, Democracy Ideologies: Arab States, In: *Encyclopedia of Women and Islamic Cultures: Family, Law and Politics* ed. Suad Joseph ve Afsana Nağmabadi: 87-88.
- FIDH, (2012, 8 March). "Women and the Arab Spring: Taking their place?" <http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201206/20120608ATT46510/20120608ATT46510EN.pdf> Erişim Tarihi: 20.03.2016.
- Freedom House. (2014). "Syria: Country Report." https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2014/syria#.UvU_wEJdVvE Erişim Tarihi: 20.03.2016.
- Gannuşi, Raşid El. (2013, 13 Kasım). <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/siyasal-islam-basarisiz-mi-oldu> Erişim Tarihi: 18.03.2016.
- Haney, Lynne. (1994). "From Proud Worker to Good Mother: Women, the State, and Regime Change in Hungary." *Frontiers Editorial Collective* (14): 113–50.
- Heinen, Jacqueline. (1992). "Polish democracy is a masculine democracy." *Women's Studies International Forum* 15 (1): 129–138.
- http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Countries.aspx Erişim Tarihi: 20.03.2016.
- Johansson-Nogués, Elisabeth.(2013). "Gendering the Arab Spring? Rights and (in) security of Tunisian, Egyptian and Libyan women." *Security Dialogue* 44 (5-6): 393-409.
- Karakır, İrem Aşkar ve Aknur, Müge. (2015). "Devrimler Sonrasında Arap Kadını'nın Siyasi Temsili: Bir Arap Baharı Yanılgısı mı?" *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70 (1): 131-162.

- Karolak, Magdalena. (2012). "Bahraini Women in the 21st Century: Disputed Legacy of the Unfinished Revolution." *Journal of International Women's Studies*, 13 (05): 5-16.
- Kassam, Asifa. (2015, 13 July). "Moroccan Women Cleared of Gross Indecency for Wearing 'Too Tight' Skirts." <http://www.theguardian.com/world/2015/jul/13/morocco-women-cleared-trial-gross-indecency-skirts> Erişim Tarihi: 19.03.2016.
- McDowall, Angus. (2013, 12 November). "Saudi Arabia makes advances on women's rights, but still far behind-poll." <http://news.trust.org/item/20131108174913-8v32f/?source=spotlight-writaw> Erişim Tarihi: 20.03.2016.
- Mhadhbi, Amira. (2012, 7 November). "State feminism in Tunisia: reading between the lines." <https://www.opendemocracy.net/5050/amira-mhadhbi/state-feminism-in-tunisia-reading-between-lines> Erişim Tarihi: 20.03.2016.
- Middleeast Monitor. "The Arab Spring: Five Years On." <https://www.middleeastmonitor.com/specials/arabspring/> Erişim Tarihi: 19.03.2016.
- Moghadam, Valentine. (2013). "What is democracy? Promises and perils of the Arab Spring." *Current Sociology*, 61(4): 393-408.
- Murphy, Caryle. (2012). "Arab Awakening Brings Hope, Change to Saudi Women, Middle East Program Occasional Paper Series." *Wilson Center*: 20-22.
- Öztürkler, Harun. (2014). "Arap Baharı'nın Ekonomik Analizi." *Akademik Ortadoğu*, 8 (2): 6.
- Paxton, Pamel ve Hughes, Melanie M..(2007) "Women, Politics, And Power A Global Perspective." USA: Pine Forge Press. Pp: 48.
- Roman, Denise. (2001). "Gendering Eastern Europe: Pre-Feminism, Prejudice, and East-West Dialogues in Post-Communist Romania." *Women's Studies International Forum* 24: 53-66.
- Salime, Zakiya. (2012). "A New Feminism? Gender Dynamics in Morocco's February 20th Movement." *Journal of International Women's Studies*, 13(5): 102-114.
- State Report of Syria to the United Nations Committee on the Elimination of Discrimination against Women, (2014). <https://www.hrw.org/news/2014/06/24/submission-second-periodic-report-syria-united-nations-committee-elimination> Erişim Tarihi: 18.03.2016.
- Stepan, Alfred. ve Linz, Juan.J. (2013). "Democratization Theory and the "Arab Spring"." *Journal of Democracy*, 24 (2): 15-30.
- Syrian Arab Republic's Constitution of 2012. (2016, 18 February). https://www.constituteproject.org/constitution/Syria_2012.pdf?lang=en Erişim Tarihi: 20.03.2016
- Temelat, Neslihan. (2013). "Fas: Arap Baharının İstisnası mı?" *Yasama Dergisi*, 23: 82-100.
- Temkina, Anna ve Zdravomyslova, Elena. (2003). "Gender Studies in Post-Soviet Society: Western Frames and Cultural Differences, Gender and Culture Theory in Russia Today." *Studies in East European Thought*, 55 (1): 51-61.
- The Global Human Rights Education and Training Centre. (2004, 5 February). "The Moroccan Family Code (Moudawana)." <http://www.hrea.org/programs/gender-equality-and-womens-empowerment/moudawana/> Erişim Tarihi: 18.03.2016.
- The National World. (2011, 17 June). "The Arab Spring country by country." <http://www.thenational.ae/world/middle-east/the-arab-spring-country-by-country#page3> Erişim Tarihi: 18.03.2016.
- Tunisia's Constitution of 2014. (2016, 18 February). https://www.constituteproject.org/constitution/Tunisia_2014.pdf Erişim Tarihi: 18.03.2016
- Viterna, Jocelyn and Fallon Kathleen. (2008). "Democratization, women's movement, and gender-equitable states: A framework for comparison." *American Sociological Review* 73 (4): 668-689.

Watson, Peggy. (1993). "The Rise of Masculinism in Eastern Europe." *New Left Review* 198: 71–82.

Winter, Brown. (2013, 21 October). "Feminism and Post-'Arab Spring'." <http://www.e-ir.info/2013/10/21/feminism-and-the-post-arab-spring/> Erişim Tarihi: 18.03.2016.

World Bank, World Development Indicators, <http://data.worldbank.org/indicator/SG.GEN.PARL.ZS> Erişim Tarihi: 18.03.2016.

Zorlu, Begüm. (2016, 25 Ocak). "Yedi Ülkede Arap Ayaklanmalarının Dünü Bugünü." <http://bianet.org/bianet/siyaset/171448-yedi-ulkede-arap-ayaklanmalari-nin-dunu-bugunu> Erişim Tarihi: 18.03.2016.